

in de ethisch-existentiële zin van het woord. Aan de postmoderne nieuwlichters wordt verweten dat ze precies die taak — die *verantwoordelijkheid*, aldus Commers (p. 45) — ontlopen. Men kan zich hierbij de vraag stellen of het niet getuigt van een merkwaardig soort van wereldvreemde zelfoverschatting van de filosofie te denken dat ze op enigerlei wijze als 'zingeveer' van de heersende cultuur en samenleving zou kunnen doorgaan, laat staan als dusdanig functioneren. Is de tijd van overkoepelende zingevingssystemen, van religieuze of laïciserende aard, dan niet definitief voorbij? En indien de filosofie mordicus toch in verband moet worden gebracht met 'zingeving', bestaat haar taak dan precies niet hierin dat ze de heersende vormen van 'zingeving' of 'zinbeleving' onder kritiek brengt, niet vanuit een 'beter weten', maar vanuit een onvrede met het bestaande? En is het niet dat wat de hier veroordeelde denkstromingen en geesteshoudingen precies doen: de heersende denkstijlen en betekenisystemen op uitdagende wijze dwingen tot kritische zelfverantwoording?

Op dat stuk is de bijdrage van Raes werkelijk een verademing. Geen onheilsprofetieën, geen banvloeken, geen universele crisissen, maar een zakelijk en afstandelijk zij het niet ongeëngageerd verslag van twee hedendaagse denkers, Stephen Toulmin en John Rawls, die elk op hun manier een wijsgerig antwoord hebben ontwikkeld op de ethische problemen van hun tijd. Zo laat Raes zien hoe Toulmins en Rawls' uiteenlopende filosofische ontwikkelingen toch gedragen worden door een zelfde problematiek: de vraag naar de aard en de specificiteit van de ethische rationaliteit. Beiden, aldus nog Raes, komen daarbij tot de niet onbelangrijke slotsom dat rationaliteit niet verengd kan worden tot wetenschappelijke en/of instrumentele rationaliteit en ethiek tot puur subjectivisme ('wortelber man nicht sprechen kann'), maar dat het morele ook zijn 'redenen' heeft. Die redenen dienen ongetwijfeld gecontextualiseerd — daarop heeft Toulmin onophoudelijk geïnsisteerd — maar tegelijk — en daar vinden beide auteurs elkaar — kunnen ze ook geëxpliciteerd en vooral worden bediscussieerd. Anders geformuleerd: de tegenstelling tussen (wetenschappelijke) rationaliteit en ethiek is, zo niet een verkeerde, dan toch een erg misleidende tegenstelling. Tot besluit wijst Raes nog op het belang van beide auteurs en hun beider beklemtonen van het redelijke gehalte van de ethische problematiek voor het hertekenen van het aloude ideaal van het humanistisch universalisme als een, zij het meer bescheiden, maar toch uitdrukkelijk *redelijk* humanisme.

Antoon BRAECKMAN

WELMENENDE 'KUNST'

Suzi Gablik, *The Re-enchantment of Art*. Londen. Thames and Hudson, 1991, 191 pp., £ 12,95, ISBN 0 50023 619 4

Dit is een bij aanbidding en bij een eerste doorbladeren aantrekkelijk boek, omdat het, tegen een bepaalde cultuur-historische en wijsgerige achtergrond, een problematiek

op het voorplan zet die de kern van de betekenis en van de zin van de kunst voor ons hedendaags levensgevoel raakt. De titel alleen al duidt op een programma : de oorspronkelijk bezielde kunst die haar bezieling verloren heeft, staat voor een her-bezieling. De notie 'Re-enchantment' roept onvermijdelijk Max Webers notie van *Entzauberung der Welt* op die wijst op veranderingen in de voorstellingen die de mensen zich (destijds) van de wereld maakten in de zin dat het wereldbeeld ooit bezield of betoverd was; nu zouden de bezielende geesten of krachten niet langer werkzaam, aanvaard of onderkend zijn, zodat we vandaag nog slechts in een vlakke, een-dimensionele wereld zouden leven; ons wereldbeeld zou de geestelijke dimensie missen. In de kunst manifesteert zich dit in de afwezigheid van de religieuze verbondenheid met de mythische wortels van de cultureel geïntegreerde zingeving, wat bij Hegel de stelling uitlokte dat de oorspronkelijke betekenis van de kunst dood is en dat wat vandaag als kunst doorgaat slechts een armzalig afkooksel is van wat de Grieken presteerden; de hedendaagse kunst — en Hegel vertelde dit in zijn colleges in het begin van de vorige eeuw — kan nog onmogelijk bieden wat zij pretendeert te vertegenwoordigen. De kunst is bijgevolg dood en nog hoogstens een bron van genot voor de estheten en een studieobject voor historici.

In haar boek gaat Suzi Gablik wel niet in op de historische metamorfose van de kunst en haar cultuurfilosofische en religieuze vooronderstellingen. Zij neemt vooreerst gewoon de stelling over dat we vandaag nog grotendeels in het tijdperk van de geschiedenis van de kunst, en dan vooral van de verzelfstandigde, geësthetiseerde kunst leven. Haar probleem hierbij is dat precies deze kunst in geen enkel opzicht aan de actuele noden van de hedendaagse mens tegemoet komt. De problemen die zich vandaag stellen zijn — vooral in de Verenigde Staten — van sociaal-economische, sociaal-psychologische en van ecologische aard : de berekende onderdrukking terwille van het financieel-industriële profijt, de in de massamaatschappij vereenzaamde enkeling in de slums van de grootsteden, de pollutie van de rivieren en stromen, van de grond en van de lucht. Het globale resultaat is dat de hedendaagse mens van zijn medemens en van zijn natuurlijke omgeving is vervreemd. Indien we nu van mening zijn dat de kunst, en dan vooral de plastische kunsten, een waarde voor de hedendaagse cultuur betekent, maar feitelijk vreemd staat tegenover de noden en vraagstukken die de mensen in hun concrete existentie raken, dan is er met die kunst iets fout, om de eenvoudige reden dat de verzelfstandigde kunstproducten — *l'art pour l'art* — als objecten van ons vrijblijvend genot of van onze rationalistische behoefte om alles in handboeken en musea volgens de normen van de moderne classificaties onder te brengen, geenszins tegemoet komen aan wat ons in onze alledaagsheid werkelijk beweegt. Daar kan men iets aan doen, zo stelt Suzi Gablik uitdrukkelijk voor, en haar ideologisch zwaar beladen boek is dan een pleidooi voor een ecologisch, moreel, politiek en psychologisch dienstige kunst — voor handelingen en dingen die de mensen met elkaar verbinden en die de reïntegratie met de omgeving bevorderen. Op die manier zou de kunst haar bezielende kracht terugwinnen. Tot nog toe is de patriarchale en cartesiaans-onderscheidende cultuur voor de empathische noden van de moderne mens rampzalig geweest. De nieuwe kunst, waarop de auteur mikt, zal daartegenover feministisch zijn door haar empathische en compassionele kracht en zal het ecologische herstel op het oog moeten hebben. Kunst zonder mythische wortels leidt tot een estheticistische absurditeit, de nieuwe

kunst zal bijgevolg haar wortels moeten zoeken in de ecologisch-empathische grond van ons bestaan.

Het wonder van Gabliks boek is dat het als het ware recepten en voorbeelden biedt waardoor de door haar voorgestelde cultuurmutatie mogelijk zou worden. De auteur meent — voluntaristisch — dat we het allemaal zomaar in de hand hebben. We hoeven slechts vanuit het nieuwe 'geloof' de nodige wilskracht op te brengen om daadwerkelijk die nieuwe cultuur via de 'nieuwe, niet-esthetische kunst' te maken. Hoe? Gewoonweg door de ontplooiing van projecten waarin we feitelijk of symbolisch een vervuilde rivier reinigen en de vervuilende voorwerpen op een openbare plaats tentoonstellen. Een voor Gablik typisch voorbeeld van 'compassionele' kunst is Mierle Laderman Ukeles' *Touch Sanitation*, een 'werk' dat erin bestond een aantal weken acht uren per dag arbeiders van de straatreinigingsdiensten in de omgeving van New York op te sporen en ze de hand te drukken. Tegelijk maakte ze video-opnamen met korte interviews met de arbeiders, maar het echte kunstwerk, een ritueel, zo noemde de kunstenaar het, was de plechtige handdruk met de steeds maar herhaalde formule "Thank you for keeping New York City alive".

De auteur geeft nog meer voorbeelden van kunstwerken die ecologisch en empathisch her-bezielend zijn. Ze getuigen een voor een van heel veel goede wil en van nobele intenties om goed te doen, maar ze overtuigen niet. Erger nog: de niet vrij-blijvendheid van de kunstenaars (en vooral kunstenaressen) wekt de indruk van een misselijk makende opdringerigheid. Stoot men op straat op zo'n troep apostoliserende kunstenaressen, dan kan men maar een ding doen: zich zo vlug mogelijk uit de voeten maken. Suzi Gabliks diagnose van de moderniteit is niet onjuist en bevat heel wat zinnige overwegingen; haar globale stelling over de vruchtbare betekenis van het mythische voor kunst en cultuur spreken mij sterk aan, maar haar rationalistisch-naïef-voluntaristische remedie en therapie halen het niveau van *boy-scouts* die hoedanook vandaag nog hun goede daad moeten stellen.

Jacques DE VISSCHER